

Дурдинець М. Ю. – кандидат юридичних наук, докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6718>

Правовий статус Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї

Метою статті є науково-практичне обґрунтування правового статусу Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, доведення значущості дотримання його норм як передумови довіри до міжнародної правової системи, геополітичної стабільності й безпеки. **Методологія.** Методологічний інструментарій дібрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Під час дослідження використано систему методів наукового пізнання, зокрема формальної логіки (абстрагування, аналогію, дедукцію, індукцію, синтез) – у межах висвітлення основного змісту досліджуваного питання; метод системного аналізу – для формулювання висновків дослідження; теоретичний – під час вивчення наукової та навчально-методичної літератури. **Наукова новизна** полягає в системному аналізі проблемних питань, пов'язаних з особливостями правового статусу Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Доведено, що Україна має всі підстави очікувати повного виконання взятих на себе зобов'язань з боку ядерних держав, які юридично засвідчили гарантії безпеки нашої держави відповідно до вимог міжнародного права. Виконання зобов'язань державами-підписантами є запорукою оптимальної стратегії національного утвердження та подальшого геополітичного розвитку в умовах антидержавницької пропаганди як вияву гібридної війни Російської Федерації проти України. **Висновки.** Правовий статус Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року, а також історична ретроспектива його підписання та механізм реалізації необхідно розглядати виключно на підставі історичних і юридичних документів, незаангажовано, усебічно, вибудовуючи об'єктивну хронологію розгляду цього питання, правильності трактування та застосування міжнародного права. Україна зробила значний внесок у посилення глобальної безпеки у світі, юридично довіривши свою зовнішню безпеку ядерним державам-гарантам. Саме тому довіра до міжнародної правової системи та значущість підписання міждержавних договорів залежить від якості виконання норм Будапештського меморандуму. У сучасних умовах лише спільні, скоординовані дії на міжнародному рівні здатні зупинити країну-агресора – Російську Федерацію, змусити її до стабільного миру, поваги й дотримання норм міжнародного права, двосторонніх і багатосторонніх договорів, учасником яких є ця країна.

Ключові слова: меморандум; міжнародний договір; правозастосування; ядерна зброя; гарантії безпеки; атомна бомба; державна політика; парламент; юридичні зобов'язання; двосторонні та багатосторонні міжнародні договори.

Вступ

Протягом останніх років у засобах масової інформації, наукових і політичних колах, дипломатичному середовищі активно обговорюють юридичні аспекти правозастосування Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року (далі – Меморандум), висловлюючи неоднозначні позиції з цього питання.

Деякі сучасні медійні працівники беруть на себе моральну відповідальність давати невиважені оцінки, аргументувати висновки про події минулого, сьогодення та прогнозувати майбутнє. Така інформація часто ґрунтується на поверхових знаннях, недооцінюванні складних політичних і соціальних процесів розвитку держави, унаслідок чого набирає надмірно емоційного висвітлення. У цьому контексті актуалізується потреба в ґрунтовному теоретичному осмисленні окресленої тематики на підставі напрацювань науковців, яким

вдалося наблизитися до сутності зазначеної проблеми.

Порушене питання активно обговорюють учені, які намагаються дати оцінку знаковим подіям в історії країни, окреслити перспективи в цій сфері. Зазначеній проблематиці присвятили праці такі українські дослідники, як Н. Камінська, М. Кащук, О. Кондратенко, Ю. Костенко, Г. Кравцов, О. Махно, В. Мойсюк, С. Омелянюк, С. Прийдун, О. Потехін, К. Сазонова та ін. Наприклад, В. Мойсюк презентує досить вдалу спробу здійснити історіографію питання ядерного роззброєння України (Moisiuk, 2019). Водночас К. Сазонова аналізує цю проблематику в контексті пацифістської доктрини міжнародного права, у межах якої роззброєння постає глобальною тенденцією, пов'язаною з контролем над різноманітними видами озброєння (Sazonova, 2019). Не залишає байдужими це питання й фахівців інших держав. ґрунтовний аналіз ролі Будапештського меморандуму в контексті гібридної війни з боку Росії, зокрема

позитивних/негативних наслідків ядерного роззброєння для нашої держави, пропонує А. Умланд (Umland, 2016). У працях А. Стівенса обґрунтовано взаємозв'язок ядерного роззброєння на політику української національної ідентичності, нехтування яким призвело до втрати важелів впливу на міжнародній арені (Stevens, 2008).

Крім того, останніми роками предметом ретельного вивчення в працях сучасних учених слугували роль Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та пов'язані з ним прогнози (Potter, 2019; Meyer, 2020), а також пошук інноваційних парадигм міжнародних відносин у контексті окреслених історичних подій (Gibbs, 2012; Proniuk, 2010; Kaminska, & Akimov, 2020).

Водночас соціальні та політичні виклики останніх років зумовлюють потребу в детальнішому науково-практичному обґрунтуванні правового статусу Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, визначенні його ключових рис для врахування їх у стратегії національного утвердження та подальшого геополітичного розвитку.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є здійснення комплексного наукового аналізу правового статусу Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, визначення ролі його дотримання всіма державами-підписантами в умовах антидержавницької пропаганди як вияву гібридної війни Російської Федерації проти України.

Виклад основного матеріалу

Найзагрозливішими елементами гібридної війни є інформаційна пропаганда проти української державності. Для цього використовують різні способи маніпулятивного висвітлення історичних фактів, викривлення цілісної картини подій минулого й сьогодення, неналежної оцінки ролі та місця особистостей на різних етапах формування нації, а згодом – утвердження та розвитку суверенної і незалежної України.

Надзвичайно важливим є питання аналітичного та критичного сприйняття інформації суспільством, яке сьомий рік поспіль перебуває в перманентному стані гібридної війни Російської Федерації проти України. У цьому питанні роль науки та науковців повинна стати ключовою.

Рушійним інструментом антидержавної пропаганди є деякі ЗМІ, що належать проросійським силам, які системно дискредитують українську державність і намагаються дезорганізувати суспільство та сформувані почуття зневіри в майбутньому нашої держави. Цей процес розпочався після проголошення незалежності

України, коли високопосадовці країни-агресора заявляли, що наша держава не відбудеться як самостійна й суверенна.

Така риторика російських офіційних осіб упродовж років стала традиційною, адже Російська Федерація грубо, цинічно порушила Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписаний Президентом України Л. Кучмою, Президентом Російської Федерації Б. Єльциним, Прем'єр-міністром Великої Британії Дж. Мейджором, Президентом Сполучених Штатів Америки Б. Клінтоном у Будапешті на засіданні НБСЄ (нині – ОБСЄ) 05 грудня 1994 року.

Російська Федерація порушила також Державний двосторонній договір між Україною і Російською Федерацією, угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту на умовах оренди. Грубо порушено норми міжнародного права, анексовано Автономну Республіку Крим і м. Севастополь. Сьомий рік агресор веде військові бойові дії на території Донецької та Луганської областей, масштабно фінансує та підтримує сепаратистські терористичні формування в цих областях. Російська сторона не виконує погоджені умови перемир'я на лінії розмежування на Сході України, ігнорує рішення Генеральної Асамблеї ООН, міжнародних судових органів. Грубо порушують права людини та свободи в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, на тимчасово не підконтрольних територіях Луганської і Донецької областей.

З огляду на системні маніпуляції щодо змісту, передумов прийняття, юридичної сили та способу застосування Будапештського меморандуму, слід неупереджено й усебічно дослідити сутність цього міжнародно-правового документа, його правовий статус.

Історико-правовий аспект цього питання повертає нас до подій 1968 року. Ураховуючи тогочасну світову тенденцію до динамічного нарощування ядерного потенціалу деякими супердержавами, глобальну безконтрольність цього процесу, потенційно реальну загрозу третьої світової війни з використанням ядерної зброї, Комітет ООН з роззброєння розробив Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, який було схвалено Генеральною Асамблеєю ООН 12 червня 1968 року та відкрито для підписання 1 липня 1968 року в столицях трьох ядерних держав: Москві, Вашингтоні й Лондоні.

Договір складається з преамбули й 11 статей. Зазначений документ загалом передбачає глобальну реалізацію трьох принципів, згідно з якими слід не розповсюджувати, не застосовувати атомну зброю та використовувати ядерну енергію виключно в мирних цілях.

Відповідно до ст. 9 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, будь-яка держава має

можливість добровільно приєднатися до цього Договору, а власне документ набуває чинності після його ратифікації в країнах, уряди яких призначені депозитаріями Договору, – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки та Російська Федерація як правонаступниця СРСР. У п. 6 цієї статті зазначено, що договір має бути зареєстрований відповідно до ст. 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй ("Dohovir pro nerozprovsiudzhennia", 1968).

Приєднання будь-якої держави до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї передбачає можливість додатково укласти регіональні договори з метою забезпечення повної відсутності ядерної зброї на відповідних територіях.

Для уникнення довільного й недобросовісного інтерпретування норм Договору в ньому завбачливо прописано пункт такого змісту: «Цей Договір, російський, англійський, французький, іспанський і китайський тексти якого є рівно автентичними, здається на зберігання до архівів урядів-депозитаріїв». Розбіжності в смисловому сприйнятті змісту виключаються саме через пряму норму Договору ("Dohovir pro nerozprovsiudzhennia", 1968).

Тобто міжнародні переговори й утворення глобального правового механізму стримування розповсюдження та скорочення кількості ядерної зброї було розпочато задовго до прийняття Верховною Радою України Акта проголошення Незалежності України від 24 серпня 1991 року.

Стенограми пленарних засідань Верховної Ради України I–II скликань та прийняті парламентом нормативно-правові акти дають змогу досить точно хронологічно й фактологічно відтворити організаційно-правовий процес ядерного роззброєння України.

Менше як за місяць до прийняття Верховною Радою УРСР Акта проголошення Незалежності України на вищому міжнародному рівні президенти СРСР М. Горбачов і США Дж. Буш у Москві підписали Договір про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь СРСР–США (далі – СНО-1) від 31 липня 1991 року. Мета цього договору – забезпечення паритету між стратегічними ядерними силами двох сторін на рівнях, які будуть приблизно на 30 % нижчими за рівні початкових розгорнутих сил ("Dohovir mizh SRSR i SShA", 1991).

Після розпаду СРСР у світі виникла непередбачувана ситуація, коли новостворена незалежна держава Україна в правомірний спосіб стала власницею третього за потужністю, після США й Російської Федерації, ядерного потенціалу (Kostenko, 2015).

Договір СНО-1 потребував уточнень, розроблення додаткових документів й укладання угод на найвищому рівні з боку колишніх республік СРСР, які володіли ядерною зброєю та проголосили

незалежність. Саме тому 23 травня 1992 року в м. Лісабоні Російська Федерація, Україна, Казахстан, Білорусь і США підписали Лісабонський протокол до Договору СНО-1. Ці міжнародні документи підлягали обов'язковій процедурі ратифікації парламентом України ("Protokol do Dohovoru", 1992).

Українська держава з перших днів незалежності на офіційному рівні проголосила курс на ядерне роззброєння. Задля підтвердження цього наміру, попередньо прописаного в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Верховна Рада України прийняла Заяву про без'ядерний статус України від 24 жовтня 1991 року. У документі йшлося про готовність України долучитися до конструктивного переговорного процесу щодо ядерного роззброєння з огляду на технічні, правові, фінансові, організаційні та інші можливості нашої держави, з належним забезпеченням екологічної безпеки ("Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet", 1990; "Zaiava pro beziadernyi status", 1991).

Слід зауважити, що Верховна Рада України I–II скликань під час підготовки до розгляду на пленарних засіданнях питань щодо ядерного роззброєння жорстко та безкомпромісно ставила питання про надання Україні юридично зобов'язувальних гарантій забезпечення національної безпеки.

Зокрема, під час розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України питання про ратифікацію Договору СНО-1 та Лісабонського протоколу парламентарями було сформульовано та згодом юридично закріплено в постанові Верховної Ради України 13 пунктів застережень і рекомендацій щодо Договору й документів – його складових. Зокрема, у п. 5 застережень було зазначено: «Україна як держава – власник ядерної зброї йтиме до без'ядерного статусу і позбуватиметься поетапно розташованої на її території ядерної зброї за умови одержання нею надійних гарантій своєї національної безпеки, у яких ядерні держави візьмуть на себе зобов'язання ніколи не застосовувати ядерної зброї проти України, не використовувати проти неї звичайні збройні сили і не вдаватися до погроз силою, поважати територіальну цілісність і недоторканість кордонів України, утримуватися від економічного тиску з метою вирішення будь-яких спірних питань». Постанову про ратифікацію договору прийняли 18 листопада 1993 року, а в прикінцевих положеннях прописали: «Україна здійснить обмін ратифікаційними грамотами лише після виконання умов, викладених у п. 5–7, 9–11» ("Postanova Verkhovnoi Rady", 1993).

14 січня 1994 року в Москві на вищому рівні відбулася офіційна зустріч президентів Л. Кравчука, Б. Клінтона та Б. Єльцина. За результатами переговорів учасники зустрічі

підписали Тристоронню заяву, яка фактично засвідчила готовність США та Російської Федерації надати Україні гарантії безпеки, щойно набере чинності Договір про СНО-1 й Україна стане учасником Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Слід зауважити, що зміст зобов'язань перед Україною з боку Сполучених Штатів Америки та Російської Федерації була попередньо узгоджена саме в тексті Тристоронньої заяви ("Trystoronnia zaiava", 1994).

У стенограмах пленарного засідання Верховної Ради України I скликання від 3 лютого 1994 року документально засвідчено процес обговорення питання про виконання Президентом та Урядом України застережень і рекомендацій, що містилися в постанові Верховної Ради України «Про ратифікацію договору між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь і Лісабонського протоколу», зокрема відповідність Тристоронньої заяви цим застереженням та рекомендаціям ("Stenohrama shistnadtsiatoho", 1994). Правовим наслідком обговорення цього питання стало прийняття Верховною Радою України постанови, відповідно до якої слід було: зняти застереження щодо статті V Протоколу до договору про СНО, підписаного в Лісабоні 23 травня 1992 року, доручити Уряду України здійснити обмін грамотами про ратифікацію Договору СНО-1 та активізувати діяльність з укладання конкретних міжнародних угод, що впливають із застережень постанови Верховної Ради України про ратифікацію Договору СНО-1 (Kostenko, 2015).

Одним з ключових етапів у процесі ядерного роззброєння України стало прийняття Верховною Радою України II скликання Закону України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року» від 16 листопада 1994 року. Згідно зі ст. 6 цього Закону, він набирає чинності після надання Україні гарантій безпеки, оформлених шляхом підписання відповідного міжнародно-правового документа ("Zakon Ukrainy", 1994).

Тобто свого часу президентам України Л. М. Кравчуку та Л. Д. Кучмі Верховна Рада України I–II скликань послідовно й наполегливо рекомендувала домагатися від керівництва США, Російської Федерації, Великої Британії безумовного й повного виконання взятих на себе зобов'язань. Їх спонукали до того, щоб у вирішенні цього питання вони обстоювали таку саму жорстку позицію й непохитність, як це робило керівництво США та Росії під час численних переговорів щодо невідкладного приєднання нашої держави до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та повного виконання Україною умов ядерного роззброєння.

Завершальним етапом у складному й тривалому процесі міжнародних переговорів

щодо ядерного роззброєння України та надання нашій державі гарантій безпеки у зв'язку з приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї стало підписання на саміті ОБСЄ міжнародно-правового договору – Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї – Президентом України Л. Кучмою, Президентом Російської Федерації Б. Єльциним, Прем'єр-міністром Великої Британії Дж. Мейджором, Президентом Сполучених Штатів Америки Б. Клінтоном у Будапешті 5 грудня 1994 року. Того самого дня лідери держав обмінялися ратифікаційними грамотами. Невдовзі Китайська Народна Республіка та Французька Республіка окремими заявами підтвердили Україні свої зобов'язання згідно з принципами Заключного акта Гельсінської наради з питань безпеки і співробітництва в Європі поважати незалежність і суверенітет та наявні кордони України (Kostenko, 2015).

Слід зауважити, що рівень підписантів Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, його належна реєстрація в ООН, відповідно до ст. 102 Статуту ООН, та обмін ратифікаційними грамотами є достатньою правовою підставою для набуття міжнародним документом юридично зобов'язувального характеру й не потребує обов'язкової процедури ратифікації парламентами США, Великої Британії та Російської Федерації ("Statut Orhanizatsii", 1945).

У преамбулі Статуту ООН йдеться: «...народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості... створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що витікають із договорів та інших джерел міжнародного права...». Це положення також ґрунтується на ст. 26 «Pacta sunt servanda» Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969), згідно з якою «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і має добросовісно виконуватися», а також на п. 1 ст. 2 цієї Конвенції, де зауважено, що договір є міжнародною угодою, укладеною між державами в письмовій формі й регульованою міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох, пов'язаних між собою документах, а також незалежно від їх конкретного найменування (Arseniuk, & Radchenko, 2020; "Statut Orhanizatsii", 1945).

Поширеними є маніпуляції стосовно перекладу назви Меморандуму. Крім того, сумнівим визнають значення окремих термінів, наприклад «assurances», що в перекладі з англійської означає «запевнень». Однак в українському та російському текстах використовують термін «гарантії». Водночас з огляду на те, що наприкінці Меморандуму передбачено норму: «Підписано в чотирьох рівно автентичних примірниках українською, англійською

та російською мовами», можемо з упевненістю стверджувати, що варіант Меморандуму з використанням слова «гарантії» є юридично правильним та однозначним у сприйнятті смислового навантаження незалежно від мови викладу тексту ("Interview z Borysom Ivanovychem", 2020).

Українська держава відповідально, добросовісно, своєчасно та цілком виконала взяті на себе зобов'язання та вже 1 грудня 1996 року повністю позбулася стратегічної ядерної зброї. Під контролем спостерігачів було знищено ядерні боєприпаси, які були націлені на США, Канаду та європейські держави.

Починаючи з лютого 2014 року й донині Російська Федерація, попри взяті на себе зобов'язання гарантувати Україні безпеку, поважати незалежність і суверенітет, наявні кордони, і що жодна зброя ніколи не буде використовуватися проти України, утримуватися від економічного тиску, грубо й цілеспрямовано їх ігнорує. Причому керівництво Російської Федерації цинічно заявляє, що нічого не порушує.

Тому вкотре важливо нагадати положення Меморандуму, у якому зазначено: «...беручи до уваги зобов'язання України ліквідувати всю ядерну зброю, що знаходиться на її території, у визначений проміжок часу, керівники держав, що його підписали, підтверджують таке:

1. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність і суверенітет та наявні кордони України.

2. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що жодна їхня зброя ніколи не буде використана проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

3. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ утримуватися від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, отримавши в такий спосіб будь-які переваги.

4. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі – учасниці Договору

про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, у разі, якщо Україна стане жертвою акта агресії або погрози агресією з використанням ядерної зброї.

5. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують щодо України зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави – учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них самих, їхні території чи їхні підопічні території, їхні збройні сили або на їхніх союзників з боку такої держави спільно або в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю.

6. Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки будуть проводити консультації в разі виникнення ситуації, унаслідок якої постає питання стосовно цих зобов'язань» ("Memorandum pro harantii", 1994).

Наукова новизна

У статті висвітлено проблемні питання, пов'язані з особливостями правового статусу Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Доведено, що Україна має всі підстави очікувати повного виконання взятих на себе зобов'язань з боку ядерних держав-підписантів Меморандуму, які юридично засвідчили гарантії безпеки нашої держави відповідно до вимог міжнародного права.

Стабільний мир і безпека України та світу можливі за умови добросовісного, неухильного й усебічного дотримання всіх зобов'язань державами-підписантами Будапештського меморандуму, альтернативи якому на сьогодні немає. Виконання цих зобов'язань є запорукою оптимальної стратегії національного утвердження та подальшого геополітичного розвитку в умовах антидержавницької пропаганди як вияву гібридної війни Російської Федерації проти України.

Висновки

Результати аналізу правового статусу Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї на сучасному етапі розвитку міжнародних політико-правових відносин дають змогу стверджувати, що лише спільні, скоординовані дії на міжнародному рівні здатні зупинити країну-агресора – Російську Федерацію, змусити її до стабільного миру, поваги й дотримання норм міжнародного права, двосторонніх і багатосторонніх договорів, учасником яких є Російська Федерація.

Лише за таких умов можливо вирішити питання деокупації Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та тимчасово не підконтрольних українській владі територій Луганської і Донецької областей, розв'язати проблему Керченської протоки, повернення в Україну політичних в'язнів, полонених військовослужбовців Збройних сил України й інших військових формувань, добровольців, волонтерів та інших громадян України, які перебувають у в'язницях Російської Федерації, утримуються в нелюдських умовах на окупованих територіях частини Донецької та Луганської областей.

Таке надважливе на геополітичному та національному рівнях питання, як правовий статус Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року, а

також ретроспектива його підписання та механізм реалізації необхідно розглядати виключно на підставі історичних і юридичних документів, незаангажовано, усебічно, вибудовуючи об'єктивну хронологію розгляду цього питання і правильності трактування та застосування міжнародного права. Україна зробила вагомий внесок у посилення глобальної безпеки у світі, юридично довіривши свою зовнішню безпеку ядерним державам-гарантам. Саме тому довіра до міжнародної правової системи та значущість підписання міждержавних договорів залежить від якості виконання норм Будапештського меморандуму.

Висновки в нашій статті не є остаточними, потребують подальшого поглибленого, усебічного дослідження та підготовки науково обґрунтованих пропозицій щодо покращення правових механізмів захисту національних інтересів України.

REFERENCES

- Arseniuk, O., & Radchenko, M. (2020). Ukraina - myrotvorets svitu [Ukraine - myrotvorets world]. *Holos Ukrainy, Holos of Ukraine*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/339231> [in Ukrainian].
- Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy: vid 16 lyp. 1990 r. No. 55-XII [Declaration on the State Sovereignty of Ukraine from July 16, 1990, No. 55-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].
- Dohovir mizh SRSR i SShA pro skorochennia y obmezhenia strateichnykh nastupalnykh ozbroien: vid 31 lyp. 1991 r. [Treaty between the USSR and the USA on Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms from July 31, 1991]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_050#Text [in Ukrainian].
- Dohovir pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi: vid 1 lyp. 1968 r. [Nuclear Non-Proliferation Treaty from July 1, 1968]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text [in Ukrainian].
- Gibbs, D. (2012). Why Ukraine Surrendered Security: a Methodological Individualist Approach to Nuclear Disarmament. *The Agora: Political Science Undergraduate Journal*, 2, 126-142. doi: <https://doi.org/10.29173/agora17238>.
- Interviu z Borysom Ivanovychem Tarasiukom [Interview with Borys Ivanovych Tarasiuk]. (2020). *Sait "Ukrinform", Site "Ukrinform"*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3122450-staviti-pid-sumniv-uridicnu-prirodu-budapestskogo-memorandumu-nemae-pidstav-tarasuk.html> [in Ukrainian].
- Kaminska, N., & Akimov, M. (2020). Vidpovidalnist derzhavy za znyshchennia tsyvilnykh povitrianykh suden: osoblyvosti mizhnarodno-pravovoho ta natsionalnoho rehuliuвання [State responsibility for the destruction of civil aircraft: features of international law and national regulation]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*, 3(91), 89-101. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.89-101> [in Ukrainian].
- Kostenko, Yu. (2015). *Istoriia yadernoho rozzbroiennia Ukrainy [History of Ukraine's nuclear disarmament]*. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
- Memorandum pro harantii bezpeky u zviazku z pryednanniam Ukrainy do Dohovoru pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi: mizhnar. dok. vid 5 hrud. 1994 r. [Memorandum on Security Guarantees in Connection with Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons from December 5, 1994]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text [in Ukrainian].
- Meyer, P. (2020). Permanence with Accountability: An Elusive Goal of the NPT. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 3, 215-223. doi: <https://doi.org/10.1080/25751654.2020.1814519>.
- Moisiuk, V. (2019). Yaderne rozzbroiennia Ukrainy: chy bula alternatyva? [Nuclear disarmament of Ukraine: was there an alternative?]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist, Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, 1(22), 138-152. doi: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1\(22\).138-152](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1(22).138-152) [in Ukrainian].
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro ratyfikatsiiu Dohovoru mizh SRSR i SShA pro skorochennia i obmezhenia strateichnykh nastupalnykh ozbroien, pidpysanoho u Moskvі 31 lypnia 1991 roku, i Protokolu do noho, pidpysanoho u Lisaboni vid imeni Ukrainy 23 travnia 1992 roku": vid 18 lystop. 1993 No. 3624-XII [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Ratification of the Treaty between the USSR and the USA on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, signed in Moscow on July 31, 1991, and the Protocol thereto, signed in Lisbon on behalf of Ukraine on May 23, 1992" from November 18, 1993, No. 3624-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3624-12#Text> [in Ukrainian].
- Potter, W. (2019). Forecasting nuclear disarmament. (2019). *Nuclear Disarmament*. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/chapters/forecasting-nuclear-disarmament-william-potter/e/10.4324/9780429026126-15>. doi: <https://doi.org/10.4324/9780429026126-15>.
- Proniuk, N.V. (2010). *Suchasne mizhnarodne pravo [Modern international law]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

- Protokol do Dohovoru mizh SRSR i SShA pro skorochennia y obmezhenia stratehichnykh nastupalnykh ozbroien (Portuhaliia, Lisabon): mizhnar. dok. vid 23 trav. 1992 r. [Protocol to the Treaty between the USSR and the USA on Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (Portugal, Lisbon) from May 23, 1992]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_070#Text [in Ukrainian].
- Sazonova, K. (2019). Patsifizm i razoruzhenie kak kliuchevye paradigmy mezndunarodnogo prava: nedostiznimaia utopiia ili nasushchnaia neobkhodimost? [Pacifism and disarmament as key paradigms of international law: an unattainable utopia or an urgent need?]. *Mezndunarodnoe pravo, International law*, 1. Retrieved from https://nbpublish.com/library_rea=27213. doi: <https://doi.org/10.25136/2306-9899.2019.1.27213> [in Russian].
- Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii: mizhnar. dok. vid 26 cherv. 1945 r. [Charter of the United Nations from June 26, 1945]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text [in Ukrainian].
- Stenohrama shistnadtsiatoho plenarnoho zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 3 liut. 1994 r. [Transcript of the sixteenth plenary session of the Verkhovna Rada of Ukraine from February 3, 1994]. *Sait "Verkhovna Rada Ukrainy", Site "Verkhovna Rada of Ukraine"*. Retrieved from <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr> [in Ukrainian].
- Stevens, A. (2008). Identity Politics and Nuclear Disarmament. *The Nonproliferation Review*, 15, 43-70. doi: <https://doi.org/10.1080/10736700701852902>.
- Trystoronnia zaiava prezidentiv Ukrainy, Rosii ta SShA: mizhnar. dok. vid 14 sich. 1994 r. [Tripartite statement by the presidents of Ukraine, Russia and the United States from January 14, 1994]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text [in Ukrainian].
- Umland, A. (2016). The Ukraine Example: Nuclear Disarmament Doesn't Pay. *World Affairs Journal*, 178, 45-49. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2790318>.
- Zaiava pro beziadernyi status Ukrainy: zaiava vid 24 zhovt. 1991 r. No. 1697-XII [Declaration on the Non-Nuclear Status of Ukraine from October 24, 1991, No. 1697-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-12#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro pryiednannia Ukrainy do Dohovoru pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi vid 1 lypnia 1968 roku": vid 16 lystop. 1994 r. No. 248/94-VR [Law of Ukraine "On the Accession of Ukraine to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons from July 1, 1968" from November 16, 1994 No. 248/94-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Арсенюк О., Радченко М. Україна – миротворець світу. *Голос України*. 2020. 4 груд. URL: <http://www.golos.com.ua/article/339231>.
- Декларація про державний суверенітет України : декларація від 16 лип. 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
- Договір між СРСР і США про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь : міжнар. док. від 31 лип. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_050#Text.
- Договір про нерозповсюдження ядерної зброї : міжнар. док. від 1 лип. 1968 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.
- Gibbs D. Why Ukraine Surrendered Security: a Methodological Individualist Approach to Nuclear Disarmament. *The Agora: Political Science Undergraduate Journal*. 2012. Vol. 2 No. 2. P. 126–142. doi: <https://doi.org/10.29173/agora17238>.
- Інтерв'ю з Борисом Івановичем Тарасюком. *Укрінформ* : [сайт]. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3122450-staviti-pid-sumniv-uridicnu-prirodu-budapestskogo-memorandumu-nemae-pidstav-tarasuk.html>.
- Камінська, Н., Акімов, М. О. Відповідальність держави за знищення цивільних повітряних суден: особливості міжнародно-правового та національного регулювання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. № 3 (91). С. 89–101. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.89-101>.
- Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. Київ : Ярославів Вал, 2015. 464 с.
- Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї : міжнар. док. від 5 груд. 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.
- Meyer P. Permanence with Accountability: An Elusive Goal of the NPT. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2020. No. 3. P. 215–223. doi: <https://doi.org/10.1080/25751654.2020.1814519>.
- Мойсюк В. Ядерне роззброєння України: чи була альтернатива? *Геополітика України: історія і сучасність*. 2019. Вип. 1 (22). С. 138–152. doi: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1\(22\).138-152](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1(22).138-152).
- Про ратифікацію Договору між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року : постанова Верховної Ради України від 18 листоп. 1993 № 3624-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3624-12#Text>.
- Potter W. Forecasting nuclear disarmament. *Nuclear Disarmament*. 2019. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/forecasting-nuclear-disarmament-william-potter/e/10.4324/9780429026126-15>. doi: <https://doi.org/10.4324/9780429026126-15>.
- Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.
- Протокол до Договору між СРСР і США про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Португалія, Лісабон) : міжнар. док. від 23 трав. 1992 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_070#Text.
- Сазонова К. Пацифизм и разоружение как ключевые парадигмы международного права: недостижимая утопия или насущная необходимость? *Международное право*. 2019. № 1. URL: https://nbpublish.com/library_rea=27213. doi: <https://doi.org/10.25136/2306-9899.2019.1.27213>.

- Статут Організації Об'єднаних Націй : міжнар. док. від 26 черв. 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
- Стенограма шістнадцятого пленарного засідання Верховної Ради України від 3 лют. 1994 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr>.
- Stevens A. Identity Politics and Nuclear Disarmament. *The Nonproliferation Review*. 2008. No. 15. P. 43–70. doi: <https://doi.org/10.1080/10736700701852902>.
- Тристороння заява президентів України, Росії та США : міжнар. док. від 14 січ. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text.
- Umland A. The Ukraine Example: Nuclear Disarmament Doesn't Pay. *World Affairs Journal*. 2016. Vol. 178. No. 4. P. 45–49. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2790318>.
- Заява про без'ядерний статус України : заява від 24 жовт. 1991 р. № 1697-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-12#Text>.
- Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Закон України від 16 листоп. 1994 р. № 248/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 08.12.2020

Durdynets M. – Ph.D in Law, Doctoral Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6718>

Legal Status of the Memorandum of Security Guarantees in Connection with Ukraine's Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons

The **purpose** of the article is to provide academic and practical substantiation of the legal status of the Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, and demonstrate the importance of the adherence to its norms as a prerequisite of trust in the international legal system, geopolitical stability, and the security of signatory states. **Methodology.** The methodological tools of this paper have been selected in accordance with the research objective, and the specifics of the scope and subject of inquiry. The research utilized a system of scientific methods, such as formal logic (abstraction, analogy, deduction, induction, synthesis) in the scope of elaborating the main body of the subject of inquiry; the systems analysis method in formulating the research conclusions; and the theoretical method during the study of academic and scientific literature. The **scientific novelty** of this research is its system-oriented analysis of the outstanding issues connected with the specifics of the legal status of the Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. It proves that Ukraine has every ground to expect comprehensive fulfillment of the obligations undertaken by the nuclear states that are signatories of the Memorandum, which had legally certified the security assurances of our state in accordance with the requirements of international law. Fulfillment of obligations by the signatory states is a prerequisite for Ukraine's optimal strategy national strengthening and further geopolitical development, given the anti-state propaganda carried out as part of the hybrid warfare by the Russian Federation against Ukraine. **Conclusions.** The legal status of the Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons of December 5, 1994, as well as the historical retrospective of its signing and the implementation mechanism, must be analyzed exclusively on the basis of historical and legal documents, in a comprehensive and unbiased manner, with an objective timeline of the analysis of this issue, and while ensuring correct interpretation and implementation of international law. Ukraine has made the biggest contribution to strengthening global security, while legally entrusting its foreign security to the assuring nuclear states. This is why trust in the international legal system and significance of the signing of interstate treaties relies on the quality of fulfillment of the norms of the Budapest memorandum. In today's environment, only joint and coordinated action at the international level is capable of stopping the aggressor state – the Russian Federation – and compelling it to sustained peace, respect and adherence to the norms of international law as well as bilateral and multilateral agreements to which the Russian Federation is party.

Keywords: memorandum; international treaty; law enforcement; nuclear weapons; security assurances; atomic bomb; state policy; parliament; legal obligations; bilateral and multilateral international treaties.